

Gymnázium, Mozartova 449, Pardubice

Marek Nedelka

Tři Michalové
aneb Malé a velké příběhy

U příjemného posezení o nepříjemných věcech.

S blízkými lidmi o věcech vzdálených.

Otevřeně o věcech tajených.

Komunismus a demokracie. Humor a tragédie

*Práce v rámci projektu Ústavu pro studium totalitních režimů
„Velké a malé příběhy moderních dějin: 1989“*

Pardubice 2010

Úvod: 1989 – rok změn, rok nových začátků

Rok 1989 byl jedním z nejvýznamnějších v celém 20. století. Byl to rok, kdy se svět probouzel z komunistického snu a odhodil rudou peřinu, pod kterou 40 let dřímал, aby si uvědomil, že to takhle dál nepůjde a bude potřeba demokracie, jako tomu bylo v západní Evropě. Začátek konce se odehrál tam, kde to tehdy všechno začalo, v Sovětském svazu. Generálním tajemníkem KSSS se stal již roku 1985 Michail Gorbačov, který věděl, že je potřeba rozpochybovat korodující kolos jménem SSSR. Nastartoval proces zvaný perestrojka, pokus o přetvoření systému. Společně s perestrojkou se uvolnilo i společenské klima, což bylo způsobeno procesem tzv. glasnosti (postupné uvolňování cenzury a otevírání dříve tabuizovaných témat). Získal si také svým přístupem a vystupováním sympatie představitelů některých západních vlád. Začal jednat o jaderném odzbrojení s americkým prezidentem Ronaldem Reaganem, rozhodl o stažení sovětských vojsk z Afghánistánu a položením důrazu na samostatnost komunistických režimů východní Evropy přispěl k rozložení východního bloku.

To, co mělo být pouhou vnitřní změnou komunistického systému v Sovětském svazu, skončilo jeho zánikem a stržením berlínské zdi, symbolizující rozdělení poválečného světa na dva zneprátené bloky. Převratné změny v SSSR se s různou intenzitou promítly do vývoje všech států východního bloku. V Polsku obnovil činnost nezávislý odborový svaz Solidarity, který umožnil spoluúčast opozičních sil na rozhodování o státních záležitostech po vyhraných volbách. Šlo o první účast nekomunistů ve vládě evropské země, jež spadala do celku socialistických zemí.

Jedinou zemí, kde se hroutící komunistická vláda pokusila zabránit změnám ozbrojenou silou, bylo Rumunsko. Po masakru na demonstraci maďarské menšiny v Temešváru zachvátila zemi masivní vlna protestů proti totalitní vládě prezidenta Ceaușeska. Po několikadenní občanské válce přešla většina armády na stranu povstalců a dobyla prezidentský palác v Bukurešti. Tato rychlá a násilná změna režimu skončila popravou prezidenta a jeho manželky.

Přestože v Maďarsku vláda Jánose Kádára zajistila ve srovnání s ostatními zeměmi solidní životní standard a tíhla k určité míře demokracie, nedokázala opustit omezený rámec komunistického systému. Po odstranění Kádára došlo k restrukturalizaci státu, povolení více stran a otevření hranic s Rakouskem pro uprchlíky z NDR.

NDR byla spolu s Československem jedinou zemí, kde tamější vláda nereagovala na změny v SSSR. Proto nespokojení lidé reagovali obsazením velvyslanectví SRN ve východním Berlíně, v létě 1989 úřadů ve Varšavě, Praze a zejména Budapešti, když Maďarsko otevřelo hranice s Rakouskem, a kolem velvyslanectví zůstávaly opuštěné trabanty. Komunisté na tento vývoj nijak nereagovali. Několik dní po oslavě 40. výročí vzniku NDR nešlo situaci dále přehlížet. Desítky východoněmeckých měst zaplavily statisíce lidí. Po krizových jednáních Jednotné socialistické strany Německa byl Erich Honecker zbaven všech funkcí a 9. listopadu překvapivě otevřela NDR hranici mezi západním a východním Berlínem.

V Československu vláda tvrdě odmítala jakékoli změny. Začalo to už demonstrací v srpnu 1988 k výročí invaze sovětských vojsk na Václavském náměstí. Ovšem od ledna, kdy bylo brutálně potlačeno pietní shromáždění k 20. výročí upálení Jana Palacha, rapidně sílily projevy občanské nespokojenosti. Lidé byli informováni o událostech ve světě. Podnětem k protestům bylo i zatčení a později odsouzení Václava Havla. Zpočátku tyto demonstrace probíhaly pouze v Praze, protože tam bylo největší zastoupení disidentů a studentů. Od této doby se stále více objevovaly případy napadení a bití mladých lidí, kteří pokojně projevovali svůj názor. Nespokojenost s komunistickým režimem vyvrcholila v petici Několik vět, která byla zveřejněna v červnu 1989. Mezi ty, kteří byli podepsáni pod peticí, patřili herci, umělci, ale hlavně obyčejní lidé. K listopadu 1989 měla petice 40 000 podpisů. Vše se nakumulovalo v Den studentstva 17. listopadu a zároveň k výročí událostí roku 1939, kdy došlo na protinacistické demonstraci k postřelení studenta medicíny Jana Opletala, který po několika dnech zraněním podlehl. Demonstrace k těmto událostem byla násilně rozehnána. To byl symbolický začátek sametové revoluce, která vedla k pádu režimu. Dvacátého listopadu demonstrace pokračovaly, zapojilo se mnohem více lidí. Bylo to tím, že se lidé již přestali bát a dali najevo svou nespokojenost. Týden nato byla vyhlášena generální stávka v celém Československu. Den nato KSČ oznamuje, že se vzdává mocenského monopolu. Gustáv Husák v prosinci jmenoval novou „vládu národního porozumění“ a 29. prosince 1989 byl zvolen Václav Havel prezidentem Československa. To byla tečka za rokem 1989, rokem zvrátů a změn.

Tři Michalové aneb Malé a velké příběhy. U příjemného posezení o nepříjemných věcech. S blízkými lidmi o věcech vzdálených. Otevřeně o věcech tajených. Komunismus a demokracie. Humor a tragédie

Když jsem se rozhodl zapojit do tohoto projektu o malých a velkých příbězích, bylo to spontánní rozhodnutí; lákalo mě a motivovalo řešit problémy, které přijdou ve fázi tvorby rozhovoru, přípravy. Mojí největší hnací silou bylo hlavně hovořit otevřeně s lidmi, které dobře znám a zároveň je neznám skoro vůbec. O jejich minulosti, o zkušenostech. Hovořit s nimi o tématech, která nejsou na pořadu každý den, a trochu roztáhnout oponu tajemství a zaostřit tu spoustu mlhavých vzpomínek. Otevřít mé zpovídané blízké, aby se nebáli a nahlas promluvili i o věcech a událostech, o kterých by jindy nemluvili, protože by nebyla vhodná chvíle. Zformulovat myšlenky a názory, ventilovat zkušenosti, které se v nich léta množily, ale neměli dosud možnost je sdílet. To bylo také zároveň to, co mě svazovalo. Dokážu mluvit se svými blízkými i o zkušenostech a událostech a činech někdy ne úplně příjemných? Dokážu je správnými otázkami rozpovídat? Nebudou se bát hovořit? Výsledek si můžete o pár řádků níže přečíst. Proto tento projekt byl unikátní možností, jak se dozvědět mnoho informací o věcech obecně známých, ale z pohledu konkrétních lidí, mých nejbližších.

Jednoho deštivého odpoledne se u stolu sesedli můj děda Michal (79 let, voják z povolání, major ČSLA, narozen v Piešťanech, žije v Pardubicích), můj táta Michal (48 let, absolvent ČVUT, podnikatel, Pardubice) a také bratr Michal (23 let, student Blízkovýchodních studií, Pardubice) a já. Diskutovali jsme o všem, co se událo v České republice a Slovensku během 20. století.

D... děda Michal

T... táta Michal

B... bratr Michal

Začněme jednoduše. Co vás napadne, když se řekne komunismus?

T: Mě osobně napadne Stalin...

D: Zvláštní režim, ideologie...

Byla to asi moje chyba, špatně položená otázka, ale po této odpovědi jsem měl pocit, že se to nebude odvíjet podle mých představ, bál jsem se jednoslovných odpovědí.

Myslíte si, že pohled Čechů a Slováků na komunistický režim se liší? Je v něčem jiný?

T: Myslím, že v zásadě ne... Nicméně já, jak jsem měl možnost pozorovat, tak si myslím, že byť ten komunismus byl v jednom společném státě, tak oba národy to vnímaly a prožívaly trochu jinak. Každý národ je trochu jiný. Slováci se v tom naučili žít.

D: Myslím, že u části toho slovenského obyvatelstva byl komunismus chápán, že je v zájmu pracujícího lidu...

T: Je tu ještě jedna zajímavá věc, a to ta, že na Slovensku komunisté volby nevyhráli, na rozdíl od Čech. A taky, že Slovensko je daleko více křesťansky založené než česká společnost. A z tohoto pohledu se může zdát zvláštní to soužití víry s komunismem a určitá schizofrenie, že na jednu stranu chodili lidé do kostela a na druhou museli na úřadech, na školách atd. být loajální.

D: Slováci mají podle mě větší vztah k tradicím a hodnotám, jako je rodina, církev, než Češi.

B: Je to i otázka přístupu k vrchnosti. Na Slovensku mohli být i pasivní a tam vůči komunismu šlo být pasivní v určitých fázích.

T: To je možné, že zkušenosti jednotlivých států byly jiné ve vztahu k vrchnosti. Takže Slováci se dokázali více přizpůsobit. Ale jenom navenek, uvnitř to tak asi nebylo.

Dědo, ty jsi byl voják. Jak k tomu došlo, že ses stal vojákem?

D: Studovat bylo finančně náročné vzhledem k počtu sourozenců. Ale také nebylo kde. Bylo mi tedy navrženo, protože jsem se chtěl

vzdělávat, abych nastoupil do armády. Postupem času, jsem se začal cítit v armádě dobře, byl jsem velitel čety, později roty v Č. Krumlově a poté v Č. Budějovicích (provoz a opravy – technika). Neřešil jsem to politicky, byl jsem v armádě 10 let, ale stále jsem odolával návrhům ke vstupu do strany. Ale potom už došlo k situaci, kdy nešlo odolávat, členy strany bylo 95 % armády a prostě nešlo ustoupit. Buď jsem vstoupil, nebo jsem v armádě skončil. To bylo v roce 1963–64. Sloužil jsem v Jaroměři, byl jsem již ženatý a narodil se první syn (táta Michal). To jsem měl hodnost majora.

B: Armáda se tomu režimu hodila taky proto, že to byl vlastně jeden z klíčů budování nové československé státnosti, kde se mohou směšovat Češi a Slováci a vytvářet určité prostředí.

Potom, když přišlo Pražské jaro v roce 68, pocítíte to v armádě nějak? Vnímali jste změnu jako ostatní pozitivně, nebo jste v armádě byli izolovaní?

T: Mně bylo šest let a jediné, co si pamatuji, bylo, že všude byly nápisy Dubček, Svoboda. Ty se zamalovaly rudě. Potom přišli do Josefova Rusové a to jsem ani tak nevnímal, pro mě byl voják jako voják. A taky si pamatuji, jak stříleli u Muzea do lidí. To je tak vše.

D: Vnímali jsme to. Já jsem věřil, že ten socialismus se nějak musí vyvíjet, krystalizovat a přetvářet. A že dojde i trochu k demokratizaci. A Dubček, ten byl pro mě jakousi zárukou, že tu situaci vyřeší. Tenhle názor byl i v armádě. Když v srpnu přijela Sovětská armáda, to byl náraz, to bylo překvapení. To bylo zrovna, když jsme se vraceli ze cvičení do Josefova a v kasárnách na našich místech stály ruské tanky.

A potom rok 1969, dědo, tvůj bratr Jano emigroval... To jsi musel pocítit nějaké následky...

D: No to bylo tak, že odjel na zájezd do Rakouska a už se nikdo z celého zájezdu nevrátil, ani řidič. Potom odjel do Německa a následně do Chicaga. No a následky... Byl jsem přijatý v té době na vojenskou akademii do Brna, ale tu jsem nikdy nedokončil, protože mě soudruzi vyškrtli. To, že je můj bratr v zahraničí, zjistili „kontráši“, zapsali si mě do černé knihy a sledovali mě. Udělali mi kontrolu v kanceláři, kde jsem poté našel poházené šuplíky, rozházené papíry. A také jsem nemohl kariérně růst.

V roce 1976 jste se přestěhovali do Pardubic a mě by, tati, zajímal ten obyčejný život šestnáctiletého kluka...

T: Jinak to vnímáš jako dítě, jako kluk a jako dospělý. V šestnácti jsem už začínal brát rozum, vnímáš politiku. Ale do určité míry ti to je jedno, neřešíš pionýra, jako že to je něco s režimem a agitací. Tam se scházíš s kamarády a neřešíš, co se děje kolem. A ten život byl v podstatě stejný jako život šestnáctiletého kluka dnes. Škola, sport. Omezená byla literatura, jazyky se nemohly učit. Už v té době jsem si uvědomoval, že existuje Západ a že tu chybí určité věci. Do jistý doby se tady vyučovalo náboženství, pak se to zatrhl. A v tom období, kdy jsem já dorůstal, to bylo absolutně nejhorší; husákovská normalizace, to byl z pohledu „vymývání mozků“ nejhorší režim. Tady nebyly ty perzekuce násilné, že by tě mučili apod. v takové míře. Také lidé říkali něco jiného doma a něco jiného na veřejnosti. To znamená další schizofrenie. Učitelka ve škole nemohla říct, co si myslí, nebo mohla a skončila ve škole. To říká babička, že se děti musely odrazovat od náboženství, aby se nehlásily na ten předmět. Aby nebyly problémy.

B: A také tady existovala neskutečná marginalizace určitých skupin obyvatelstva. Lidé s mentálním či fyzickým postižením.

T: Režim prezentoval člověka silného, pracujícího, oddaného režimu. Socialistický člověk nemohl být nemocný, postižený. Čili ten režim segregoval tyto skupiny a jako by to vypadalo, že vlastně nejsou! Ale on je zavíral do ústavů a choval se k nim otřesně. A poté po revoluci si lidé říkali: „Proboha, kde se tady ti postižení vzali?“ Čili ten stát měl problém postavit domy, natož aby pamatoval na tyto lidi. Docházelo k tabuizování těchto témat.

A stupiditu toho režimu jsem začal chápat, když jsme na gymplu měli problém s tablem. Měli jsme fotky ze zámku a taky u morového sloupu. Na fotkách ze zámku jsme byli zavěšení na bráně na mříži, kluci pak vystrkovali hlavy z těch mříží. V podstatě jsme tím nechtěli nic říct, podtext jsme nezamýšleli, nenapadlo nás, že by to mohlo vadit. Potom když jsme to už připravovali, přišel zástupce ředitele, viděl ty fotky, tak říkal, jo, je to pěkný, ale ať jdeme za ředitelem, že by mohl být problém. Ředitel nás poslal za okresním tajemníkem přes kulturu Jeníkem, který byl naprosto nepřičetný, že prý je to protirežimní atd. A že určitě každý z nás chce jít studovat! A tím v podstatě řekl všechno. Protože se mohlo klidně potom stát, že jsi šel na přijímačky a tam u tvého jména byl křížek. Nebo jsi taky dostával uliční posudky, takže když v ulici byl nějaký „blb“, který si na tebe zasedl, tak ti mohl klidně zlikvidovat budoucnost. A tak

nám tajemník Jeník nařídil vyfotit se u Lenina u divadla. Efekt byl paradoxně takový, že se lidi na to tablo začali chodit dívat, smáli se tomu a v podstatě to splnilo účel tím, že se to obrátilo proti režimu.

Potom ses dostal na ČVUT. Tam jsi to už určitě vnímal jinak. Osmdesátá léta, studentská hnutí...

T: Ano. Takové to první přičichnutí k disentu a k něčemu protirežimnímu bylo, když jsme bydleli na Hlávkových kolejích. A po 14 dnech od nastoupení měl koncert Pepa Nos, což byl protirežimní písničkář, který možná už v té době byl zakázaný. Hrál na koleji a tam poprvé řekl: „Jestli se vám tu něco nelíbí, pojďme to změnit!“ a „A že nepůjdete do ulic!“ A Praha sama o sobě byla přece jen jiná než zbytek republiky a byly tam ty možnosti širší. Ale pokud jsi chtěl dokončit studium, musel jsi tato hnutí podporovat tajně.

Kdy přišel impulz, že je potřeba něco změnit?

T: V podstatě už tím tablem, ale hlavně tím, jak jsem byl vychováván. Tím, že jsem byl potomek kapitalisty (děda Ferdinand), jsem to viděl, přišli a sebrali beze slova firmu a polnosti.

Takže ta cesta k revoluci byla postupná, nebo to přišlo s nějakým impulzem?

T: To přišlo už dřív. Já jsem si třeba kupoval Literární noviny, které byly nejliberálnější, tak jsem tam četl názory zajímavých lidí. A taky třeba, když jsem viděl, že spolužáci, kteří se proti režimu ihned postavili, potom neudělali státnice, tak tam jsi viděl tu další absurdnost toho režimu. To jsi mohl vidět na babičce nebo strejdovi Honzovi, že prostě nemohli studovat anebo pouze tam, kde jim řekli. Anebo praděda Ferda, který byl výborný právník, ale mohl pracovat pouze na určité pozici. A proto jsme se těšili na chalupu do jižních Čech, kde jsme potom diskutovali o politice jako právě teď.

A mám taky historku z chalupy, kam jsem jel jednou večer pozdním vlakem na chalupu k pradědovi. Chalupa je kousek od rakouských hranic. Na nástupištích vždycky byli příslušníci Pohraniční stráže. Bylo těsně po sběru chmelu a střední školy už začaly školní rok, já jsem měl před vysokou školou. Vystoupil jsem, moc jsem se jim nezdál, tak mě legitimovali. A když jsem potom šel potmě k dědovi, projelo kolem kolo, moc jsem tomu nevěnoval pozornost, ale byl to nějaký pomocník Pohraniční stráže. Ti takové případy hlásili a dostali odměnu. Přišel jsem

k pradědovi, umyl jsem se, usnuli jsme. Ve tři ráno houkání, psi, gazík, bušili na dveře, tak praděda sešel dolů, jestli má vnuka. Tak jsem sešel dolů, legitimovali mě. Potom ještě přišli týden nato za babičkou do školy. No a v tu dobu jsi prostě už věděl, že to není legrace a že v Československu není něco v pořádku.

Jak jsi předtím „nakousnul“ téma médií, tak by mě zajímalo, jestli ta média byla na straně změny, nebo zkreslovala informace o změnách...

T: V Československu média fungovala pod státem, takže to nemělo ani cenu číst, maximálně Sport, ale vlastně ani ten. Byla to všechno propaganda. Jen ty Literární noviny, to už ale bylo později, po VŠ, kdy jsem si je kupoval. A to už bylo v době, kdy se to ve mně nahromadilo, kdy jsem si řekl, že je potřeba něco dělat. A kdyby nepřišel Listopad, tak jsme už byli s kamarádem připraveni začít tisknout protirežimní letáky, protože jsme měli přístup ke kopírce.

Přišla revoluce, ty jsi měl už po vysoké škole, pracoval jsi v Semtíně a to už jsi byl tak nějak u změn. Jak probíhala revoluce v Pardubicích?

T: Začalo to v podstatě Palachovým týdnem, nebo ještě předtím v 88 v srpnu při výročí invaze prosakovaly určité informace. Tady to bylo jiné než v Praze, tady bylo disidentů málo a nebyli tak známí, ale už se alespoň něco začalo dít. Já, co se týče roku 89, jsem byl od začátku v OF za náš okrsek, takže jsem jednoznačně byl pro změny. Někdo lavíroval, někdo zůstal zakopaný. Někdo tedy byl jasně proti režimu a šel do toho s tím, že ten výsledek byl nejistý; to jsme věděli z roku 1968, jak to dopadlo. Nikdo nemohl vědět, co bude. Ale vlastně díky změnám v Sovětském svazu, přece jen Gorbačov uvolnil poměry v SSSR, začala perestrojka. Ale v Československu bylo vedení zchátralé a nereflektovalo změny, které se odehrávaly po celé Evropě. Potom Němci začali prchat a díky tomu se komunismus začal pomalu hroutit. Ale všechno bylo nejisté. A tady v Pardubicích, 17. listopadu, to byl pátek, v sobotu první zprávy a v pondělí bylo první shromáždění u divadla, tenkrát moc lidí nepřišlo, poté jsme se přesunuli na Perštýnské náměstí. Tehdy jsem se se Soňou (*moje máma*) loučil, protože to bylo všechno nejisté, jestli někoho zatknou, nebo ne. Poté se začaly dávat věci do pohybu a lidé už cinkali, byla vyhlášena generální stávka, takže jsme každým dnem víc a víc věřili, že se to zlomí.

Co jsi prožíval, když najednou padl režim a vypsalý se svobodné volby?

T: Bylo to příjemné, nadějný... počátek změny. Člověk najednou měl možnost si vybírat mezi informacemi, nebyl jen jeden zdroj. Otevřely se hranice, mohlo se vycestovat. A mě to potkalo ještě včas.

Když máme teď komfort sledovat to a hodnotit s odstupem, je něco, co bys udělal jinak, co bylo špatně v tom procesu změny?

T: Já jsem se toho procesu neúčastnil, odešel jsem ze Semtína, začal jsem podnikat a soustředil jsem se jen na svou práci. Dál jsem společenský život neovlivňoval. Chodil jsem volit. Byl jsem idealista, co se týče procesu po revoluci. Po těch deseti letech jsem ale trochu vystřízlivěl a zjistil, že u moci jsou kariéristi, co z toho chtěli profitovat. Těm bylo úplně jedno, jaký tam byl režim. Důležitý pro ně byl vlastní užitek.

Já bych to shrnul. Dokážete najít nějaká pozitiva na komunismu? Jak to teď hodnotíte, když máme srovnání? Co bylo lepší tehdy, co teď?

T: To nelze srovnávat. Ten komunismus byl jednoznačně režim nesvobodný. Jestli teď budou lidé říkat, že všechno nebylo špatné, to je nesmysl. To, že dával lidem sociální jistoty, práci, to jsou taková zaklínadla. Každý musí vědět, že tu byla umělá zaměstnanost, lidé nepracovali, nic nebylo nikoho a všech. A to je prostě špatně! A ta nesvoboda. Nemohl jsi studovat, cos chtěl, nemohl jsi jezdit, kam jsi chtěl, říkat, cos chtěl. To je absolutně nesrovnatelné a pro mě ten předchozí režim neměl žádné pozitivum! Argumenty, že jsem měl co jíst, že jsem chodil do školy, to nejsou klady, to je i dnes za kapitalismu. To není zásluha toho režimu. Když ses prošel Prahou, to bylo něco neskutečného. Já mám Prahu zapsanou jako ponuré, šedé město. Když jsi šel po ulici, tak jsi neustále chodil pod různými lešeními a přístřešky, protože ty domy padaly. Takže pro mě Praha bez lešení, to bylo něco nemyslitelného. Města byla šedá, plná různých hesel, prázdných „blábolů“, prvomájové průvody. Těm se snažil každý vyhýbat, pokud to šlo. A ten režim odstranil vlastně sám sebe už tím, že odstranil opozici, demokracii a nakonec požíral vlastní lidi. Jen někdo propadlý režimu to mohl nevidět.

B: Ten režim také neměl žádnou sebereflexi, čili když byl nějaký problém například ve zdravotnictví, ve školství, na Mostecku, tak se o tom problému jednoduše nemluvilo a nebyl zde žádný ventil, nedocházelo

k dialogu a s tím problémem se poté nic nedělalo, mlčelo se. A problémy se tak nakumulovaly, že musel přijít rok 89.

Závěr:

Ve finální verzi rozhovoru jsem použil pouze zlomek myšlenek, které byly vyřčeny u tohoto příjemného rozhovoru u kávy o někdy nepříjemných věcech. Ačkoliv je to projekt, který má obohatit archiv Ústavu pro studium totalitních režimů, nejvíce toto intimní povídání obohatilo mě. A nikdy jsem nečekal, že dostanu tolik podnětů k přemýšlení a tolik informací během jednoho deštivého středečního odpoledne. Nyní mám možnost alespoň částečně porovnat život dnes a tehdy.

Je to sice těžké takto porovnávat, lidé si dobu, ve které žijí nevybírají a argumenty a fráze: „Vy jste to nezažili!“ a „Vy nevíte, jaké to bylo“, mě občas vytáčejí, protože naše generace přece nemůže za to, že nežila za komunismu a že nežije s touto jizvou na duši.

Měl jsem obrovskou radost, když náš rozhovor probíhal v přátelském duchu vyprávění a ne s tím povýšeným, pohrdavým tónem, jaký jsem zvyklý občas slýchávat.

Situaci z 60. let si dokážu představit podstatně hůře než ty, které se staly před 20 lety. Je to dáno tím, že společnost se od té doby velice změnila. Také vlivem médií, která nás pravidelně zásobují informacemi z dob pádu komunismu.

Chtěl bych se zmínit o tom, že až teď, s odstupem dvou desítek let, mohou historikové přesně definovat jevy, které se vyskytovaly za komunismu, mají možnost pracovat s tisíci svědectví a vytvořit tak kompaktní pohled na éru minulou. I když emoce stále jistě nevyprchaly.

Velice by mě zajímalo, kolik prostoru dostanou události roku 1989 v učebnicích dějepisu za takových 200 let.

Použitá literatura:

Pilát, Vladimír. *Dějiny evropské civilizace*. 4. vydání. Praha a Litomyšl: Paseka. 2002. 313 s. ISBN 80-7185-473-5

Pernes, Jiří. *Československo 1946–1992*. 2. vydání. Praha: Albatros. 1999. 63 s. ISBN 80-00-00730-4

Molt, Petr – Slavík, Herbert. *Toto shromáždění nebylo povoleno... Svědectví fotoreportérů Mladé fronty*. 1. vydání. Praha: Mladá fronta. 1991. 155 s. ISBN 80-204-0207-1